

E-kursuse "Eetika alused" (FLFI.02.003) materjalid

Aine maht 3 EAP

Külli Keerus (Tartu Ülikool), 2011

1. TEEMA: MIS ON EETIKA? MORAAL JA TEISED NORMATIIVSED VALDKONNAD

RELIGIOON JA EETIKA¹

Alljärgnev aitab Sul L.P.Pojmani õpiku peatükis 10 „Religioon ja eetika“ käsitletut paremini mõista, süstematiseerida ning meelde jätta. Sulgudes toodud numbrid on viited Pojmani õpiku lehekülgedele.

Kuna miljonid inimesed otsivad moraaliküsimustele vastuseid religiooni prisma läbi, siis huvitab meid morali ja religiooni vahekord. Selles küsimuses on mitmeid arusaamu. Näiteks:

- I. Moraalinormid ongi jumalus(t)e käsud, sest keegi peab ju olema need normid kehtestanud ja keegi teine ei saaks seda paremini teha.
- II. Vastuseid moraaliküsimustele on kõige parem otsida pühakirjast või religioosse ilmutuse vahendusel.
- III. Ainult usk surmajärgsesse ellu ja seal saadavale hüvitusele/karistusele saab sundida inimesi moraalireegleid järgima.

I. Euthyphroni dilemma: jumaliku käsu teooria või autonoomia tees?

Esmalt huvitab meid, kas moraal on loodud jumala poolt või on sellest täiesti sõltumatu ehk autonoomne? Mõtlesime **Euthyphroni dilemma** modifikatsiooni peale (303). Kas on nii, et miski on hea ainult seetõttu, et jumal seda käsib? See tähendab, et ei eksisteeri mingit moraaliseadust enne seda kui jumal pole veel mitte midagi käskinud? Või on nii, et jumal käsib meil teha head, sest see on hea, sõltumata tema enda tahtest? See tähendab, et moraaliseadus on juba enne olemas, jumal tunneb seda ja lihtsalt käsib meil seda järgida?

Jumaliku käsu teooria pooldab esimest varianti: moraal tuleneb jumala käskudest. (303-304). Mida jumal on käskinud, see ongi õige, ükskõik, mida ta ka ei käsiks.

JKT probleemid:

- a) Mis siis, kui jumalat polegi olemas, nagu arvavad **ateistid**? Või kui jumal ei anna mingeid käske, nagu arvavad **deistid**? Näib, et sellisel juhul ei saa ka morali eksisteerida ning peame omaks võtma **nihilistliku** positsiooni. Kui me seda ei soovi, tuleb JKT tagasi lükata. (304)

¹ Teksti koostamisel on lähtutud H.S.-Landau raamatust „The Fundamentals of Ethics“. Sulgudes toodud numbrid viitavad aga neile kohtadele L.P.Pojmani õpikus „Eetika: õiget ja väärast avastamas“, kus on juttu samast ideest.

- b) Väide, et jumal on hea, muutub sisutühjaks, mõttetuks, mitte mingit informatsiooni andvaks. (305-306) Me eeldame, et jumal on ülimalt hea. Aga kui jumal ise määrab hea ja halva oma käskudega, siis mis mõtet on veel öelda, et ta on hea? Jumal lihtsalt käsib, mida ta käsib. Kui tahame väita, et jumal on hea, siis meil peab olema mingi otsustusalus, mis kinnitaks, et jumal on tõepoolest hea, aga mitte halb. JKT järgi sellist otsustusalust ei ole: ükskõik mida jumal ka teeks, ikka ta on hea. Kui me aga usume, et väitel jumala headuse kohta on siiski sügavam sisu, siis JKT ei kehti.
- c) Moraal muutub suvaliseks. (306-308) Ei ole mingit põhjust, miks jumal peaks näiteks tapmise, varastamise või vägistamise ära keelama. Vastupidi, ta võib hoopis neid asju käskida. Ükskõik millest võib saada moraalne kohustus. Jumalat, kes niisuguseid suvalisi asju käsiks, me aga austada ei saaks. Kui aga jumal kaldub just teatud tegusid ära keelama, siis näib, et tema valikul peab olema mingi alus ehk õigustus, mis on sõltumatu tema suvast. See on justkui alus, mida jumal ise kasutab halbade ja heade tegude eristamiseks. Tuleb taas järeldada, et JKT ei kehti.
- Viimase probleemi lahendamiseks on välja pakutud üks modifikatsioon: Jumal on moraaliseadused küll loonud, aga ta ei saa neid enam ise muuta, s.t ta ei saa hiljem enam kellelgi käskida suvaliselt tappa või muid jubedusi korda saata. (308) See on deistlik seisukoht.

Autonoomia tees valib Euthyphroni dilemma teise haru: moraal ei tulene jumala käskudest. NB! See seisukoht ei eelda jumala eksistentsi eitamist! Jumal võib olemas olla küll. Aga moraal sellest ei sõltu. Võtame seetõttu **agnostilise** hoiaku: võib-olla jumal eksisteerib, aga võib-olla ka mitte. Millist rolli võiks nüüd religioon moraalil puhul veel mängida? Religiooni võib kujutada moraalil vahendajana, samuti võidakse arvata, et üksnes usk suudab inimesi motiveerida moraalselt toimima. Religiooni rolli nii juhiste andmisel kui ka motiveerijana on tunnistanud näiteks Immanuel Kant. (309-310) Vaatame kumbagi seisukohta ja nendega seotud probleeme lähemalt.

II. Religioon kui teenäitaja

Jumal tunneb moraalireegleid paremini kui meie, inimesed. Seetõttu saame temalt juhtnööre (kirjasõna, ilmutus). Kuid jumal ise ei ole moraalireegleid loonud, need ei sõltu tema tahtest. Ta lihtsalt tunneb asja. Jumalal on moraaliküsimustes tunnetuslik eelis. (305)

Probleemid:

- Mis siis kui jumalat ikkagi ei ole olemas või kui inimene ei usu teda? Kas ateistid on ebamoraalsed? Kuidas nemad oskavad õigesti käituda?

- Mis siis, kui jumal ei juhi meid (taas deistlik versioon)? Jumal võib moraalireegleid hästi tunda, kuid miskipärast ei anna meile juhtnööre.
- Millise religiooni jumala poole juhiste saamiseks pöörduda? Piibel, koraan jne?
- Kuidas religioosseid allikaid tõlgendada? Kui näiteks otsida, kas abort on piiblis keelatud, siis ühed asjatundjad leiavad, et on, teised, kelle asjatundlikkuses meil samuti pole põhjust kahelda, näitavad ära, et ei ole.
- Usk võib viia reeglite pimedale järgimiseni või inimese iseseisvusest loobumiseni. (312-314)

III. Jumal kui ülevaataja ja motiveerija

Jumal kiidab või laidab meid selle eest, kas ja kuidas me moraalireegleid täidame. (309) Kui täidame hästi, on lootust pärida igavene elu. Ei täida – läheme põrgusse. Me võime ju arvata, et kui moraal edendab inimõnne, siis läheb moraalireeglite järgijail ka selles elus hästi. Samas teame hulganisti näiteid, kus hoolimata kõigest heast, mida inimene ise teeb, läheb tal ikka halvasti. Mitmed usklikud on usu kaotanud just seetõttu. Ent kui leppida olukorraga, et kui ka selles elus on halb, ent tulevases hea, siis ollakse endiselt motiveeritud. Usk annab justkui prääniku – seejuures parima võimalikest – mis motiveerib moraaliseadusi täitma.

Probleemid:

- Hirmust jumala ees tehtud tegu võib küll olla õige, kuid see on tehtud valel põhjusel. Me austame pigem seda inimest, kes teeb vabatahtlikult hea teo, mitte aga hirmust jumala ees.

Mõisted:

teism – õpetus jumalast, kes on maailma loonud ja juhib kõike selles olevat.

deism – õpetus jumalast kui maailma loojast, kes hiljem sellesse enam ei sekku. Ta ei õpeta meid õigesti käituma, ei karista meid ega hüvita meie heategusid.

ateism – jumala ja usu eitamine, usuvastatus.

agnostitsism – maailma tunnetatavust eitav õpetus.

nihilism – kõige eitamine, täielik skeptitsism

Kasutatud ja soovitatav kirjandus:

Pojman, Louis P. 2005: *Eetika: õiget ja väärast avastamas*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Shafer-Landau, Russ 2010: „Morality and Religion“, ptk 5, lk 58-70 raamatus *The Fundamentals of Ethics*. Oxford University Press.

1. ülesanne

Esimeses foorumis tuleb teil avaldada oma arvamust ning kommenteerida rühmakaaslaste öeldut. Loe läbi õppejõu postituses toodud probleemsituatsioon (klõpsa arutelu pealkirjal), seejärel klõpsa selle all paremal oleval nupul "Vasta" ning kirjuta oma seisukoht. Postita see, klõpsates vastusakna all oleval nupul "Postita foorumisse". Foorum on nii seadistatud, et sa näed oma rühmakaaslaste vastuseid alles siis, kui oled oma arvamuse esitanud.

Enne tööle asumist loe läbi: [Eduka arutelu juhtnöörid](#). Nende järgi toimides kommenteeri rühmakaaslaste seisukohti, esita neile küsimusi. Vaata üle, kas saad oma seisukohta täpsustada, parandada, vajadusel muuda.

Sa saad vaadata ka teistes rühmades toimuvat, kuid ei saa nende arutellusse ise sekkuda. Teiste rühmade postituste vaatamiseks otsi foorumi avalehelt ülevalt vasakult kiri "Nähtavad rühmad" ja selle kõrval oleva kastikese noolel klõpsates saad valida teisi rühmi.

Eduka arutelu juhtnöörid

(1. ülesande juurde)

Arvamust esitades ei pea sa tingimata langetama lõplikku otsust, kuid võid öelda, kummale poole sa esialgu pigem kaldud. Oluline on oma seisukohta põhjendada. Miks sa nii arvad? Miks sa ühele või teisele poole kaldud? Seejärel loe läbi, mida su rühmakaaslased arvavad. **Vali välja seisukoht, millega sa ei nõustu ning kommenteeri seda.** Mittenõustumine võib ilmnedagi nii lõppvalikus, aga ka põhjenduste tasandil. Viimasel juhul sa nõustud küll valikuga, kuid ei nõustu sellega, mida on toodud põhjenduseks.

Kommenteerimisel arvesta järgmist. Diskussiooni eesmärk ei ole võit või kaotus. Parim on jõuda üksmeelele. Lähtu kõnekäänust, et mitu pead on ikka mitu pead! Isegi kui sul on antud küsimuses kaljukindel seisukoht, siis **suhtu avatult teistsugustesse arvamustesse**. Loe neid hoolega ning püüa mõista just nimelt sinu omast erinevat seisukohta. Miks mõned arvavad teisiti? Kas neil võib õigus olla mingis aspektis, isegi kui mitte täielikult? **Too välja, mis osas neil võiks õigus olla!** Kui sa ei saa aru, mida rühmakaaslane õigupoolest mõtleb, siis **formuleeri küsimusi**, nii et ta saaks oma seisukohta täpsustada või parandada. Arvesta, et kellegi esialgne arvamus ei tähenda

tema lõplikku arvamust. Igaüks tohib oma algset seisukohta muuta, olles ära kuulanud teiste põhjendused ning edasi mõelnud. **Vasta sulle esitatud küsimustele.**

Järgi neid nõuandeid ka edaspidi!

Niisiis, tee järgmist:

- 1) Esita oma arvamus koos põhjendustega.
- 2) Leia enda omast erinev arvamus.
- 3) Mõttele kaasa! Vajadusel esita küsimusi.
- 4) Esita oma kommentaar.
- 5) Vasta sulle esitatud küsimustele.
- 6) Soovi korral jätkka arutelu.

Kaasus: Seadused ja moraal

(1. ülesande juurde)

Kujuta ette, et oled õpetaja, sinu abikaasa aga väljaõppinud päästja, kes on koondamiste tõttu jäänud tööta. Peres on 1 laps. Olete soetanud laenuga korteri, kuid ei suuda laenumakseid enam tasuda. Maksepuhkus ei ole lahendus, sest see vabastab üksnes põhiosa maksmisest. Teie aga võtsite laenu alles paar aastat tagasi ning praegu moodustabki tagasimakse peamiselt intressiosa. Pealegi läheb laen sellega kokkuvõttes kallimaks, ent teie kutsevaliku juures võite üsna tõenäoliselt arvata, et rahaga on teil edaspidigi kitsas käes. Pealegi sooviksite, et perre sünniks ka teine laps.

Lisaraha teenimiseks otsustate mõneks ajaks vanemate majja kolida ning oma korteri välja üürida. Jõuab kätte aeg esitada tuludeklaratsioon, kus on muuhulgas lahter üüritulu kohta. Kas täidad selle? Olgu öeldud, et riik tagastab makstud tulumaksu sellevõrra, mil määral oled maksnud intresse selle eluaseme soetamise kuludelt, kus sa tegelikult elad. Kuna te oma korteris enam ei ela, siis lisaks üüritulu pealt makstavale maksule (mis on võrdne laenu tagasimaksega) ei peaks teil olema ka õigust saada tagasi intressimääras tulumaksu. Kas täidad deklaratsiooni ausalt või jääd lootma, et maksuametnikud ei sinu pangalaekumisi ega tegelikku elukohta ehk ikka kontrollima ei hakka? Põhjenda oma valikut!

2. TEEMA: EETILINE RELATIVISM

Eelmisest teemast õppisime, et moraalifilosoofia mitte lihtsalt ei püüa välja selgitada ja põhjendada, mida moraal meilt nõuab, vaid püüab jõuda ka arusaamiseni moraaliga enda

olemusest. See tähendab, et tahame aru saada, mida moraal endast üldse kujutab. Moraali olemust puudutavate küsimustega tegeleb metaetika. Kohe algul tuleb üldjoontes käsitleda paari kõige olulisemat metaetika probleemi, mille lahendamiseta võib moraaliküsimuste üle arutlemine tunduda mõttetu.

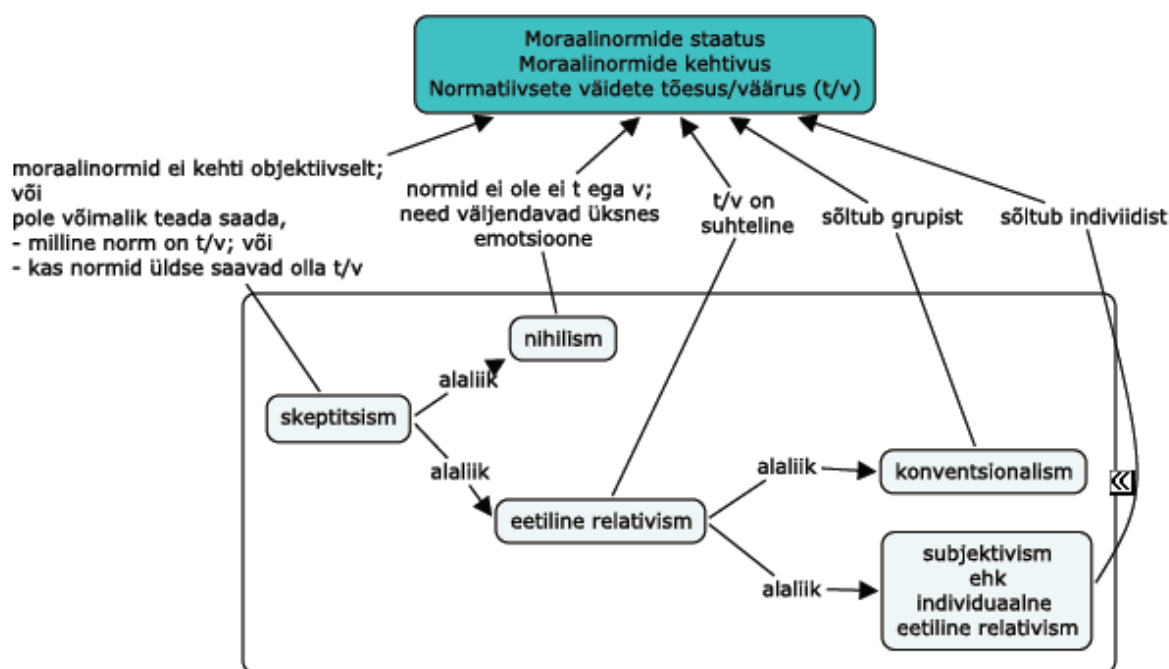
Oletame, et keegi esitab väite „Inimesi tappa on vale.“ Meid ei huvita praegu, kas see lause on tõene või väär. Meid huvitab sellise otsustuse *staatus*. See tähendab, kas see lause üldse saab olla tõene või väär? Ning kui saab, siis kas kõigi jaoks ja igas situatsioonis? Nii mõnedki leiavad, et nii palju kui on inimesi, on ka erinevaid arvamusi moraalselt õigesti tegutsemise kohta. Järelikult ei saa eeltoodud otsustus olla **objektiivselt, absoluutselt** või **universaalselt** tõene ega väär.² Heal juhul jagavad inimesed sama kultuuri piires enam-vähem ühesuguseid seisukohti olulisemates küsimustes. Kuid teistes kultuurides tuleb ette teistsuguseid hinnanguid. Tundub, et puudub alus otsustamiseks, kellel on õigus. Seetõttu ei ole ka kellelgi õigust teistele ettekirjutusi teha. Isegi kui mõni isik või inimgrupp tunnistabki konkreetse otsustuse õigeks, s.t usub, et inimesi tõepoolest ei tohi tappa, siis igatahes ei kehti see universaalselt, s.t kõigile. Või kui leidubki universaalseid moraaliseid kohustusi, siis ei kehti need absoluutsena, s.t eranditult igas olukorras.

Selle vaateviisi järgi on eetika üksnes arvamuste või hinnangute, mitte aga teadmise küsimus. Näiteks looduse ja looduseaduste kohta on meil võimalik saada objektiivseid teadmisi, tehes empiirilisi vaatlusi ja katseid. Kuid väiteid selle kohta, mismoodi on moraalselt õige toimida, ei ole võimalik samasuguste meetoditega kinnitada. Moraalselt hea ja halva kohta käivad hinnangud paistavad olevat meelevaldsed. Moraalstandardite *objektiivsuse* eitamist võib nimetada **skeptitsismiks**³. Skeptitsismi üheks alaliigiks on **nihilism**, mille järgi moraalivaldkonda kuuluvad lausungid ei ole midagi niisugust, mille puhul tõeväärtust saaks üldse kindlaks teha. Näiteks kui keegi hüüatab „Oi, kui tore!“, siis me ju ka ei küsi, kas see hüüatus on tõene või väär. Nihilisti jaoks ei ole miski moraalselt ei õige ega ka vale. Nii ei saa moraalinorme väljendavad laused ka olla ei

² Nii siin kui Pojmani õpiku 2. ptk-s puutute kokku mõistetega nagu **universaalsus, absoluutsus, objektiivsus**. Pojman kasutab relativismi vastandist rääkides esialgu kõiki kolme ja seetõttu võib nende täpne tähendus jääda ähmaseks. Selline esitusviis on tingitud soovist näidata, milliseid vigu inimesed moraalifilosoofilistes arutlustes sageli teevad. Relativismi pooldamine ongi mõnel juhul tingitud eeltoodud ideede mittetundmisest. Pojman esitab alustuseks tüüpilise relativismi pooldaja seisukohtade kirjelduse, milles aga mõistetel universaalsus, absoluutsus ja objektiivsus vahet ei tehta. Edasi näitab Pojman, milles relativismi mitte eriti hästi läbi mõelnud inimesed eksivad. Alles seejärel liigub ta ka teiste nimetatud mõistete selgema avamise poole järgmises peatükis. Selliselt õpetab Pojman lugejaid relativistide tehtud vigu vältima. Käesoleva selgituse eesmärk on hoiatada, et Pojmani raamatu relativismi puudutavast peatükist ei maksa nende teiste nimetatud mõistete tähendusi veel meelde jätta. Arusaamatuse korral tuleb oodata järgmise peatükini.

³ Skeptitsism võib tähistada ka arusaama, et teadmiste saamine nii moraalisi kui olemuse kohta on üldse võimatu. Sellisel juhul ei ole tegemist objektivismi otsese eitamisega. Objektivism võib isegi olla tõene, aga me ei saa sellele kunagi kinnitust. (Vt Landau 2010: 276)

tõesed ega väärad. (Landau 2010: 276). Skeptitsismi teiseks alaliigiks on **relativism**, mille järgi moraaliootsustused võivad küll olla tõesed ja väärad, kuid nende tõesus ja väärus sõltub isiku või inimgrupi arvamusest, hinnangust või heakskiidust. Vastavalt sellele võib eristada **konventsionalismi** ning individuaalset eetilist relativismi ehk **subjektivismi**⁴. Nende peamine erinevus seisneb selles, kui suure hulga inimeste arvamused või hinnangud moraalnorme põhjendavad. Subjektivismi puhul piisab ühest inimesest, konventsionalismi puhul võib kultuuri määratleda näiteks rahvaga mingil territooriumil (nt riigis), etniliselt või religioosselt määratud kogukonnana, kitsama subkultuurina (nt maaelanikud, haritlased, geid, feministid, noored, punkarid, gootid jne) või muudel alustel.

Käesolev teema on pühendatud relativistliku seisukoha hindamisele. Alustuseks olgu loetletud põhjuseid, **mis teevad relativismi paljude jaoks atraktiivseks** (vt ka Pojman 2005: 100-104).

- i. *Kultuurilise mitmekesisuse fakt*. Eri kultuurides kehtivad erinevad normid.
- ii. *Sallivuse nõue*. Leitakse, et tuleb lubada ka teistsuguseid moraaliseid seisukohti võrreldes meie enda kultuuris kehtivatega. Seetõttu ei saa ühtegi moraalnormi pidada teisest õigemaks ja paremaks ning tuleb võtta omaks relativism.

⁴ Pangem siingi tähele, et mõnikord võidakse sõna 'subjektivism' kasutada laias tähenduses objektivismi vastandina: kui moraalnormid ei ole objektiivsed, siis on nad järelikult subjektiivsed, s.t sõltuvad kellegi arvamusest, hinnangust, heakskiidust. Ent täpsemalt lähenedes huvitab meid, kelle arvamust või hinnangut peetakse silmas: kas terve inimgrupi või üksikisiku oma? Kui üksikisiku, siis ongi meil tegemist subjektivismiga kitsamas tähenduses. Nii lugemisel kui ka enda väljendamisel tuleb seega mõelda, kas sõna 'subjektivism' osutab objektivismi mistahes vastandile üldiselt või relativismi ühele kitsamalt määratletud vormile. Äärmussubjektivismi võib olla märksa raskem põhjendada kui mõnda muud objektivismist erinevat suunda.

- iii. *Metaeetika neutraalsuse nõue*. Metaeetilised väited peavad paljude autorite arvates olema normide sisu osas neutraalsed. Ei ole päris täpselt teada, millised teod on head ja millised halvad. Normide sisust sõltumata peaks olema võimalik eetikast rääkida. Metaeetika üks ülesanne on eetika kui distsipliin defineerida. Neutraalne definitsioon võiks kõlada nt selliselt: eetika hõlmab käitumisprintsippe, mis juhivad üksikisikut või rühma. Käitumisprintsipiide sisu kohta ei öelda midagi. Seetõttu võib tunduda, et need võivad olla millised tahes. Kui eetika tähendab lihtsalt neid norme, millest kultuur parajasti juhindub, siis pole neil objektiivset alust.
- iv. *Moraali sõltuvus kultuurist*. Moraalinormid võtab inimene omaks kasvatuses käigus või lähtub eeskujudest. Moraal on seega kultuuri produkt.
- v. *Religiooni allakäik*. Võidakse olla seisukohal, et moraaliotsustused kehtivad kõigile vaid siis, kui need on kehtestanud jumal. Kuna jumalat ei ole olemas, siis ei saa olla ka universaalseid moraalinorme.
- vi. *Absolutismile vastandumine*. Moraalinormid, mis näivad kehtivat absoluutselt, s.t eranditult, võivad omavahel konflikti minna. Nt nõue pidada alati kinni oma lubadustest ja nõue aidata alati abivajajat, võivad sattuda konflikti situatsioonis, kus kokkulepitud kohtumisele tõttaja näeb uppumisohus last. Mõlemat nõuet korruga täita ei saa. Ta kas päästab lapse ja hilineb või jõuab kohale lubatud ajaks ja laseb lapsel uppuda. Seetõttu üks kahest normist selles situatsioonis tuleb kõrvale lükata. Tuleb välja, et üks ja sama norm mõnikord kehtib, aga mõnikord mitte. Moraalinormid ei saa seega olla absoluutsed – kehtida alati. Relativismi kasuks otsustatakse, kuna seda peetakse absolutismi ainsaks vastandiks.
- vii. *Realismile vastandumine*. Objektivism kui relativismi vastand aetakse segamini realismiga ning kuna realism kummutatakse, peetakse õigeks relativismi.

Vaatame lähemalt esimest nelja seisukohta. Argumente viienda vastu meenuta eelmisest teemast, viimased kaks tulevad aga käsitlemisele järgmise teema all.

Kuna konventsionaalse ja individuaalse eetilise relativismi (subjektivismi) põhiväited ning nendega kaasnevad probleemid on üldjoontes samad, siis räägime edasises lihtsalt relativismist, hõlmates mõlemat vormi. Juhul, kui eristamine on tarvilik, kasutatakse lühiduse huvides mõisteid konventsionalism ja subjektivism.

I. Deskriptiivne relativism

Tähelepanekut, et eri kultuurides kehtivad erinevad normid, nimetatakse **deskriptiivseks relativismiks**. Sellest võidakse rääkida ka kui kultuuri relativismist (vt

Pojman 2005: 60)⁵ või mitmekesisuse teesist. See ei anna aga alust eetilisele relativismile.

a) Kõigepealt võib kahelda, kas inimeste sügavaimad moraalsed veendumused ikka on nii mitmekesised nagu väidetakse? Kui otsime üles kõige fundamentaalsemad moraalipõhimõtted, siis need kultuuriti nii palju ei erinegi. (Pojman 2005: 73-74) Need on põhimõtted, millest kinni pidamata inimkogukond püsima ei jääks. James Rachels toob näitena kolm niisugust põhimõtet (Rachels 1999: 29-30):

- Oma järglaste eest tuleb üldjuhul hoolt kanda. Kuna inimlapsed on kaua pärast sündimist abitud, siis kogukonna väljasuremise vältimiseks peab kehtima nende eest hoolitsemise reegel. See võib olla valikuline, nt mõnes kultuuris on lubatud hukata puudega vastsündinuid. Seda aga põhjusel, et sel ühiskonnal puuduvad ressursid hoolitseda nende eest, kelle puhul on kahtlane, kas neist saab üldse kultuuri edasikandjat. Ressurss tuleb jagada elujõuliste ja mitteelujõuliste vastsündinute vahel ning kogukonna püsimise nimel eelistatakse esimesi.
- Kui valetamist ei peetaks üldjuhul moraalselt halvaks, siis oleks võimatu mistahes kommunikatsioon: meil poleks alust arvata, et inimesed räägivad tõtt. Ei saaks usaldada mitte mingit meile edastatavat infot.
- Kui ei peetaks valeks mõrvamist, siis ei oleks inimeste vahel üldse mingit usaldust ja koostööd. Ka see viiks kultuuri väljasuremiseni.

b) Isegi kui väide eri kultuuride moraalipõhimõtete erinevuse kohta leiaks kinnitust, ei näitaks see ometi eetilise relativismi tõesust. Väide, et maailma eri paigus usutakse erinevate normide kehtivust, on *deskriptiivne* väide. See kirjeldab maailma ja inimeste uskumusi. Eetiline relativism seevastu on *metaetiline* seisukoht – väide selle kohta, milline on moraaliootsustuste loomus. Need väited on üksteisest loogiliselt sõltumatud, sest käivad erinevate asjade kohta. Eeldusest selle kohta, mida inimesed usuvad (eri kultuurides erinevatesse moraalinormidesse), ei saa järeldada, kuidas asjad tegelikult on (kas moraaliootsustustel on tegelikult objektiivne alus). (Vt ka Rachels 1999: 23-25) Erinevad tõekspidamised võivad johtuda lihtsalt asjaolust, et inimesed neis kultuurides ei tea, mis on tegelikult õige. Võrdle seda olukorraga, kus ühes kultuuris usutakse, et Maa on lapik, teises aga, et see on kuubikujuline. Me ei järelda sellest ju, et tõde Maa kuju küsimuses on suhteline, sõltudes kultuurist ning et Maa tegelikku kuju ei saa kunagi kindlaks teha ning et seda ei ole mõtet üldse

⁵ NB! Teised autorid võivad kultuuri relativismi mõistet kasutada ka konventsionalismi kohta (nt Rachels 1999: 22-23) Konventsionalism aga ei ole käesolevas tekstis ega ka Pojmanil mõistetud deskriptiivse (kirjeldab normide erinevuse fakti), vaid metaetilisena moraalinormide olemuse kohta (väide, et need sõltuvad alati kultuurist). Allikaid lugedes pööra tähelepanu, kumba kultuuri relativismist rääkides mõeldakse! Ennast ise väljendades pööra tähelepanu, kas sinust saadakse üheselt aru, vajadusel selgita!

üritadagi. On terve hulk tõendeid, et Maa on tegelikult kerakujuline. Analoogselt võib olla ka moraaliga: objektiivseid norme võib küll leida, lihtsalt keegi pole veel ühelegi suutnud ümberlökkamatuid tõendeid avastada. See ei tähenda, et moraalnorme põhimõtteliselt tõendada ei saa.

Eelmises punktis (a) oli näidatud, et fundamentaalsed moraalnormid ei pruugigi kultuuriti väga palju erineda. Võib jääda mulje, et see räägib objektivismi kasuks. Nii see siiski ei ole. Normide sisu ning nende olemuse kohta käivate väidete loogiline sõltumatus tähendab, et faktidega eri kultuurides parajasti eksisteerivate kommete kohta ei saa relativismi ka ümber lükata. Miks? Kui moraalnormid eri kultuurides ongi sarnased, siis võivad ikkagi kõik kultuurid ühtviisi eksida. Seetõttu moraalnormide kultuurilise erinevuse fakt ei toeta metaeetilist relativismi ja sarnasuse fakt ei kummuta seda. Ainus järeldus, mida selles olukorras teha saame, on skeptiline – me ei tea, kas leidub universaalseid ja objektiivseid moraalnorme või mitte.

Niisiis, relativismi üle arutledes tuleb tähele panna, kas sellest räägitakse deskriptiivses või metaeetilisest mõttes. Kui keegi väidab, et moraalnormid on relatiivsed metaeetilisest tähenduses, peab ta seda väidet tõestama. Näited eri kultuurides kehtivatest erinevatest normidest tõestuseks ei sobi.

II. Sallivuse nõue

- a) Relativismi pooldajad paistavad mõnikord arutlevat järgmiselt: sallivus on soovitav, järelikult relativism on õige. Ka siin on tegemist loogiliselt erineva kategooria väidetega, nii et ühte ei saa teisest tuletada. Sallivuse nõue on norm – nii on moraalselt hea. Relativism aga on metaeetiline seisukoht – moraalnormid ei ole objektiivsed. See, et sallivust peetakse väärtuseks, ei näita midagi moraalnormide olemuse kohta. (Darwall 1988: 67; Landau 2010: 310-312; Pojman 2005: 58, 66-67)
- b) Juhul kui sallivus tõepoolest on soovitav ja sallimatus halb, siis seisab relativistide ees paradoks. Esiteks, kui nad tunnistavad sallivust väärtusena, mida peaks järgima kõik, siis on nad tunnistanud vähemalt ühte kultuuriülest väärtust ning relativism ei kehti. Teiseks, kui nad tunnistavad sallivust väärtusena, siis peaksid nad ka ise sallima neid kultuure, kus on levinud sallimatus. Kuna nad aga seda ei tee, siis ei saa nad sallivust pidada väärtuseks. (Vt ka Pojman 2005: 68)

III. Metaeetika neutraalsuse nõue

Metaeetilised väited peavad olema neutraalsed. Sellest nõudest relativismi tuletamisel on taas tegemist loogikaveaga. Esiteks on meil definitsioon, mille järgi eetika kui distsipliin käsitleb üksikisikut või rühma juhtivaid käitumisprintsippe. Teisel pool on meil aga küsimus, kas need käitumisprintsiihid või vähemalt mõned nende seast võiks toetuda objektiivsele alusele? Kui ka metaeetika jääb neutraalseks normide sisu suhtes (s.t ei kirjuta ette, millised teod on õiged või valed), siis seisukohavõtt nende normide olemuse või staatuse osas on hoopis teise tasandi küsimus. Ühes ühiskonnas võib abort olla lubatud ja teises keelatud. Eetika hõlmab sel juhul mõlemat printsipi. Kuid meil puudub vastus, kas neid printsippe saab objektiivselt põhjendada või mitte. (Pojman 2010: 103)

IV. Sõltuvuse tees

Kogu eelöeldu on näidanud, et teatud väidetest relativismi tuletada ei saa. Tegelikult kultuurilised erinevused võivad tuleneda inimeste ekslikkusest, sallimise nõue võib olla samasugune ekslik norm ning esitatud eetika definitsioon ei ütle midagi moraalinormide olemuse kohta. Jättes kõrvale küsimuse, kuidas relativismi tuletada, oletame nüüd, et see on siiski õige teooria. Oletagem niisiis, et eri ühiskondades järgitavad normid on *tõepoolest* õiged või väärad sõltuvalt kultuurist. Viimasel juhul on tegemist sõltuvuse teesiga, mis väljendab metaeetilise relativisti seisukohta. (Pojman 2005: 60-62; 73) Seejuures võidakse normide õigsuse/vääruse sõltumist kultuurist põhjendada tähelepanekuga, et normid on lahutamatu seotud selle ühiskonna eesmärkide, ajaloo, keskkonna ja seal levinud arusaamadega. (Pojman 2005: 60) Oletame, et sõltuvuse tees on õige ja vaatame, mis sellest tuleneks.

L.P. Pojman eristab sõltuvuse teesil kaht versiooni.

Nõrk sõltuvuse tees: ehkki moraalinorme *rakendatakse* eri kultuurides erinevalt, sõltuvalt kultuuris levinud uskumustest, ajaloost ja ümbrusest, siiski on põhiprintsiibid (nn tuummoraal) kõigis kultuurides samad. Nõrk tees räägib tuletatud normide relatiivsusest, kuid tunnistab fundamentaalsete normide objektiivsust (vt ka I a). Niisugust lähenemist saab relativismiks nimetada vaid piiratud ulatuses. (Pojman 2005: 74-75)

Tugev sõltuvuse tees: ka kõige fundamentaalsemad moraaliprintsiibid on kultuuri tulem ja seetõttu nende tõesus/väärus sõltub kultuurist. (Pojman 2005: 61; 74-75). Tugev sõltuvuse tees viib relativismi äärmuseni. Äärmusliku relativismi usutavust õõnestavad aga mitmed probleemid.

a) Tuleb välja, et erinevustega kokku puutudes me siiski toimime nõnda, nagu me usuks sõltumatute ja objektiivsete moraalistandardite olemasolu.

- **Hindame ja kritiseerime** teistsuguseid seisukohti. Kahtlemata võib igaüks leida mõne moraalialase seisukoha, mille osas ta on ükskõikne: igaüks tehku nii, nagu ta paremaks peab. Samas võib igaüks leida ka mõne sellise, mida ta ei ole valmis mingil juhul aktsepteerima. Näiteks varastamist või genotsiidi. (Pojman 2005: 63, 68)
- Peame mõttekaks kõnelda **moraalse progressi** ideest. Sellegi teeb võimalikuks teistsugustele moraaliseisukohtadele hinnangu andmine. Et hinnata, kas muutus mingis kultuuris või isiku jaoks heaks kiidetud normides on suund paremuse poole, peab eksisteerima kultuurist ja isiklikust arvamusest sõltumatu standard. Kui seda ei ole, saaks küll rääkida muutusest, kuid ei edenemisest ega tagasiminekest. (Rachels 1999: 26-27)
- Anname mõnele **moraaliuendajale** positiivse hinnangu. Kui moraal sõltuks täielikult selles kultuuris aktsepteeritud standarditest, siis oleks kõik sellest erinev väärtus ja reformaatoreid tuleks pidada ekslikeks nende ideedesse üldse süvenematagi. (Pojman 2005: 68-69)
- Asume moraaliküsimustes tuliselt **vaidlema**. Moraalsed eriarvamused lähevad paljudele väga korda ja teisi üritatakse ümber veenda. Selleks püütakse esitada kultuurist sõltumatuid põhjendusi, mida võiks aktsepteerida igaüks. Juhul kui moraal sõltuks kultuurist, oleks vaidlemine mõttetu. Me peame tõepoolest mõttetuks väidelda näiteks selle üle, kas oliivid on maitssvad või mitte. Kuid me ei pea mõttetuks vaidlust selle üle, kas näiteks kellegi eelistamine nahavärvi või usuliste veendumuste tõttu on õiglane või mitte. (Landau 2010: 284-286)

Kõik need praktikad räägivad relativismi vastu. Seega, ehkki ühest küljest on relativism atraktiivne, siis teisest küljest on inimestel väga raske seda omaks tunnistada. Sellest ei piisa aga taas relativismi kui metaetiliselt seisukoha tõestamiseks ega kummutamiseks. Relativist võib alati öelda, et inimesed lihtsalt ei peaks laskma end vaidlustesse tõmmata ega teistele hinnanguid andma. Seetõttu tuleb leida veel argumente.

b) Konventsionalistid võivad tunnistada, et iga isiku moraaliseid veendumusi, näiteks paadunud mõrvarite omi, me tõesti ei saa õigeks pidada. See viiks katastroofiliste tagajärgedeni ja ei saa olla moraali eesmärgiks. Seega on nad äärmuslikku subjektivismi vastu. Kuid kultuuris aastasadade jooksul kinnistunud ja püsima jäänud normidel on konventsionalistide arvates hoopis suurem tõeväärtus. Probleem seisneb selles, kui palju ühetaoliste vaadetega inimesi moodustavad kultuuri? Pojman toob

näite, et kaks üksmeelset mõrvarit võiks endast kujutada juba kultuuri ning kui üks mõrvaritest sureb, siis teine jääb selle kultuuri kandjaks edasi. Tulemuseks on ikkagi äärmuslik subjektivism. Konventsionalistid ei pääse selle sammuga võimalikust katastroofist. (Pojman 2005: 70-72)

- c) Hea moraaliteooria peaks andma inimestele juhtnööre selle kohta, kuidas on tegelikult õige toimida. (Pojman 2005: 31-32) Relativismi järgi on õige toimida nii, nagu peab õigeks inimene ise või kultuur, millesse ta kuulub. Probleem tekib siis, kui inimene elab teises kultuurikeskkonnas, kuulub mitmesse kultuuri või kui üks kultuur eksisteerib teise raames subkultuurina. Kui nende kultuuride moraalnormid lahknevad, siis relativismi järgi on siiski mõlemad õiged. Kuid inimene ei saa toimida vastukäivate nõuannete järgi. (Pojman 2005: 70-72) Nt islamiusulise Prantsuse Vabariigi kodaniku religioon ja tavad võivad nõuda aumõrvade sooritamist. Tavaliselt tähendab see seda, et moraalireegleid rikkunu võib surmata, et päästa suguvõsa au. Prantsuse Vabariigi seaduste järgi aga on tegemist kriminaalse teoga. Mõrv on üks kõige jäledamaid tegusid ning ei sobi au mõistega sugugi kokku. Relativistlik moraal on kultuuride segunemise korral kaunis raskesti teostatav.
- d) Relativism on sisemist loogilist vastuolu sisaldav teooria. Näiteks kui ühes kultuuris on lubatud lapsi füüsiliselt karistada ja teises kultuuris see ei ole lubatud, siis tuleb välja, et üks ja sama moraaliootsustus „Lapsi tohib füüsiliselt karistada,“ on ühes kultuuris tõene ja teises kultuuris väär. Väited saavad aga olla kas tõesed või väärad, kuid mitte mõlemat korraga. Nt väide „Maa tiirleb ümber Päikese“ on kas tõene või väär, kuid mitte ühtaegu. Tõsi, deskriptiivsel tasandil saame öelda, et ühes kultuuris *usutakse* mingi normi tõesust, samas kui teises *usutakse* selle väärust. Kuid väita, et see on tõene ja väär samaaegselt, tähendab loogilist vasturääkivust. Me võiksime veel öelda, et normid ei ole üldse väited, seetõttu ei kehti neile samasugused loogikareeglid. Viimasel juhul tunnustaksime omaks mõne nihilistlikest seisukohtadest. Relativism aga ütleb, et normid saavad olla tõesed ja väärad nagu väited, lihtsalt nende tõesus ja väärtus sõltuvad kultuurist. (Vt ka Landau 2010: 283)
- Tõsi, kui võtame näiteks lause „Vihma sajab“, siis tundub, et see saab küll olla samaaegselt tõene ja väär. Sel ajal kui ühes piirkonnas sajab, võib ju teises paista päike. Kuid kui mõtleme, millest see sõltub, kas lause „Vihma sajab“ on tõene või väär, siis ei ole tegemist mingi umbmäärase kontekstiga, vaid ühe kindla ja objektiivselt määratava tingimusega: küllastunud veeauru pilve eksisteerimisega kõnealuse territooriumi kohal. Samamoodi võib olla, et moraal sõltub näiteks ajaloolistest tingimustest. Kuid sellisel juhul saame ikkagi esitada universaliseeritavaid väiteid kujul

„Igas kultuuris, kus valitseb ajalooliste tingimuste kogum 't', on norm 'n' tõene“.

Moraalinorm ei ole sellisel juhul relatiivne, vaid objektiivselt määratud.

Niisiis nägime, et relativism ei ole metaeetilise teooriana kuigi usutav. See ei ole põhjendatud, satub loogilistesse vastuoludesse ja ei sobi kokku enamuse inimeste arusaamisega moraalist. Relativism toob kaasa seisukoha, et moraali üle arutleda pole mõtet, sest me ei jõua nagunii kuhugi. Igaühel võib õigus olla. Näitamaks, millisel moel moraaliaruteludes osalemine siiski on mõttekas, peaksime lähemalt vaatlema, mida mõeldakse objektivismi all ja milliseid vorme võib see võtta.

Kasutatud ja soovitatav kirjandus:

Pojman, L.P. 2005: *Eetika: õiget ja väärast avastamas*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus

Rachels, James 1999: *The Elements of Moral Philosophy* (3rd ed.). Boston, (Mass.) [etc.]: McGraw-Hill

Shafer-Landau, Russ 2010: „Ethical Relativism“, ptk 19, lk 276-291 raamatus *The Fundamentals of Ethics*. Oxford; New York: Oxford University Press

Darwall, Stephen L. 1988: *Philosophical ethics*. Boulder (Colo.): Westview Press, 1988

2. ülesanne

Järgmises ülesandes tuleb teil vastata küsimustele burkade kandmise keelu kohta Prantsusmaal. Enamuse küsimuste puhul tuleb vastamisel kasutada relativismi kohta omandatud teadmisi. Kõigepealt tutvuge teemat avava materjaliga (lingid). Seejärel liituge ühe rühmaga (6 liiget). Rühma igale liikmele määratakse üks küsimus, millele tuleb iseseisvalt vastata. Seejärel tuleb lugeda läbi teiste rühmaliikmete poolt kirjutatud vastused teistele küsimustele. Igale teiste vastatud küsimusele tuleb omalt poolt reageerida: parandage, täiendage, kommenteerige teiste antud vastuseid, vajadusel vaieldes vastu. Vaieldes pidage silmas eelmisel korral antud hea debati juhtnõore.

Teemat avav materjal

(2. ülesande juurde)

Viimasel paaril aastal on mitmetes Euroopa riikides arutatud burkade ja niqab'ide (mosleminaiste nägu varjavad riietusesemed) kandmise lubatavust. Näiteks Prantsusmaal jõustus 2011. a aprillis seadus, mis keelab avalikkuses näo katmise, välja

arvatud meditsiinilistel ja mõnedel muudel põhjustel. Religioossed põhjused erandite hulka ei kuulu. Loe seaduse kohta lähemalt uudistest:

- Prantsusmaal keelati moslemi naistel nägu katvad burkad
Arni Alandi, 14.07.2010, URL: <<http://uudised.err.ee/index.php?06209576>>
- Näonäitamise kohustus
Urmas Väljaots, 29.04.2011, URL: <<http://www.ekspress.ee/news/kohver/uudised/naonaitamise-kohustus.d?id=44997891>>

Tutvu teemaga veidi lähemalt:

- Poolt ja vastu: Prantsusmaa keelab burka?
Ardo Kaljuvee. 13.05.2010, URL: <<http://www.epl.ee/news/arvamus/poolt-ja-vastu-prantsusmaa-keelab-burka.d?id=51275989>>
- Prantsuse moslemist minister kutsus burkat keelustama
Postimees, 15.09.2009, URL: <<http://www.postimees.ee/153053/prantsuse-moslemist-minister-kutsus-burkat-keelustama/>>
- Saksa poliitik soovib mosleminaiste näokatete keelustamist Euroopas
03.05.2010, URL: <<http://www.postimees.ee/257901/saksa-poliitik-soovib-mosleminaiste-naokatete-keelustamist-euroopas/>>
- Ettepanek: Euroopa Parlamendi resolutsioon moslemi naiste vabastamise ja burka kohta Euroopas
23.09.2009, URL: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B7-2009-0080+0+DOC+XML+V0//ET>>
- Islam: üks tont käib ringi mööda Euroopat
Õnne Pärl, 12.11.2010, URL: <http://www.opleht.ee/?archive_mode=article&articleid=4392>
- Mitmetahuline burkakeeld
Andres Laiapea, 27.07.2010, URL: <<http://www.syndikaat.ee/news.php?uID=3938&lang=est>>
- Aitab juba burkajutust
Martin Kala, 30.01.2010, URL: <<http://www.postimees.ee/218365/martin-kala-aitab-juba-burkajutust/>>

Soovi korral loe ka eetikaveebis artiklit "Musliminaised näidaku nägu"

(URL: <<http://www.eetika.ee/589099>>) ning Kätlin Hommik-Mrabte artiklit "Naiste õigused islami algallikates" (URL: <http://www.eetika.ee/1091018>)

Küsimused

(2. ülesande juurde)

1. Meenuta eelmist teemat: riietus on tavaliselt etiketi küsimus. Mõnikord saab sellest aga eetiliste arutluste objekt. Miks?

2. Too artiklitest välja argumendid burka kandmise poolt ja vastu. Milline on moraalne argument? Millised on selle eeldused ja millised on järeldused?
3. Millised huvigrupid burkade keelustamise debatis osalevad? Kuidas määratleksid pooldajate ja vastaste kultuuritausta – kes nad on?
4. Kas debatis osalejatel on ühiseid väärtusi? Kui, siis milliseid?
5. Mil määral tuleks sinu arvates teisi kultuure sallida? Kuidas sallivus käitumises väljendub?
6. Mida ütleksid loo kohta relativismi erinevate versioonide esindajad? (Deskriptiivse ja metaeetilise relativismi, subjektivismi, konventsionalismi, nõrga ja tugeva sõltuvuse teesi pooldajad)

3. TEEMA: EETILINE ABSOLUTISM, OBJEKTIVISM, PLURALISM

Selle teema juures on mõnikord raskusi valmistanud küsimused, mida pluralism, objektivism ja absolutism täpselt tähendavad, kuidas nad üksteisest erinevad ning milline on nende vahekord. Asi on selles, et nende terminite taga olevad käsitlused küll erinevad üksteisest, kuid neid on võimalik omavahel ilma vastuoludeta kombineerida, luues tervikliku ja mitmetahulise moraaliteooria.

Tahtes niisugust teooriat luua, tuleb lahendada mitmeid erinevaid küsimusi. Pluralismi, objektivismi ja absolutismi olemust ongi kõige lihtsam mõista, kui mõelda, millistele küsimustele need vastavad.

1. *Kas fundamentaalseid moraaliprintsiipe on üks või mitu?* Fundamentaalne moraaliprintsiip on alusprintsiip, millele teised printsiibid taanduvad ning mille abil saab teisi printsiipe põhjendada. **Pluralismi** järgi on selliseid printsiipe mitu, **monismi** järgi aga üksainuke. Selles küsimuses on monism ja pluralism üksteise otsesed vastandid.
2. *Kas moraaliprintsiibid (olgu neid siis üks või mitu) sõltuvad hindaja (nt terve kultuuri või üksiku indiviidi) seisukohast, arvamusel, hinnangust? Või nad ei sõltu sellest, on objektiivsed ja saavad olla tõesed/väärad?* **Subjektivismi** järgi sõltuvad moraaliprintsiibid isiku hinnangust⁶, **objektivismi** järgi aga mitte (nt loomuseaduse teooria järgi määrab moraaliprintsiibid inimloomus ja see on selle teooria pooldajate arvates objektiivselt kindlaks tehtav). Konventsionaalset relativismi võib pidada nende kahe vahevormiks: moraalinormid ei sõltu selle järgi küll iga üksikisiku hinnangust, kuid on määratud selles kultuuris kehtiva normiga.

⁶ Mõnikord kasutatakse subjektivismi terminit ka laiemalt, pidades silmas, et erinevalt objektivistlikust vaatest sõltuvad moraaliprintsiibid kas üksikisiku või inimeste hinnangust üldiselt.

Objektivism ja subjektivism on jällegi otsesed vastandid selles konkreetses küsimuses.

3. *Kas fundamentaalseid moraalinorme (neid võib taas olla nii üks kui ka mitu; nad võivad olla subjektiivsed või objektiivsed) tohib mõnikord eirata? Absolutist* ütleb, et ei tohi, *mitteabsolutist* ütleb, et tohib. Taas on tegemist otseste vastandite paariga.

Selliseid küsimusi on muidugi veel ja vastavalt võiks välja tuua veelgi enam teooriate või lähenemiste nimetusi. Tuleb tähele panna, et kõik need teooriad keskenduvad mingile ühele moraali aspektile või küsimusele, jättes teised lahtiseks. Näiteks kui keegi nimetab end objektivistiks, ei ole meile teada, kas objektiivseid printsiipe on tema arvates üks või mitu või kas need on absoluutsed või mitte. Kui proovida vastata tervele hulga niisugustele küsimustele, siis saab hakata kujundama omaenda kompleksset moraalifilosoofilist maailmavaadet.

Edasi tuleb mõista, et moraaliteooriatena võidakse silmas pidada mitut laadi seisukohti. Näiteks võime rääkida normatiivsetest ja metaeetilistest teooriatest. Metaeetilisi väiteid ja teooriaid võib lugeda teist järku väideteks ja teooriateks, sest need käivad mingite muude, s.t esimest järku väidete ja teooriate kohta. Lisaks sellele võime kirjeldada mõne konkreetse isiku moraalialaseid seisukohti ja nimetada ka neid tervikuna moraaliteooriateks, kui see inimene on sügavuti läbi mõelnud mitmed erinevad küsimused ning vastustest saab moodustada kooskõlalise terviku.

Absolutism, objektivism, pluralism ja nende vastandid on küll ise metaeetilised teooriad või lähenemised, kuid neid võiks mõista ka kui teiste teooriate (nt normatiivsete teooriate või isiklike moraalifilosoofiliste arusaamade) *omadusi*. Vaatame selgituseks mõnda käegakatsutavat näidet. Olgu selleks puuviljade omadused. Näiteks apelsini võib kirjeldada kui oranži krobelse koorega ümarat marja. Aprikoos on samuti oranžikas, samuti ümar, kuid erinevalt apelsinist sileda sametise koorega luuvili. Seega hõlmab meie kirjeldus vastuseid küsimustele apelsini ja aprikoosi värvuse, pealispinna, kuju ning ehituse kohta. Mõnes küsimuses on nad sarnased, mõnes aga erinevad.

Samamoodi võib kirjeldada moraaliteooriaid või inimeste moraalifilosoofilisi seisukohti, küsides erinevaid küsimusi. Nii tulebki välja, et ühe seisukoha või teooria iseloomustamiseks võib kasutada mitut mõistet, samamoodi nagu puuvilju võib üheaegselt iseloomustada värvust, kuju või struktuuri väljendavate sõnadega. Näiteks utilitarism (normatiivne teooria) on oma üldkujul monistlik absolutism, öeldes: maksimeeri alati kasu! Utilitarismi järgi on kõigi normide aluseks üksainus fundamentaalne printsiip (monistlik aspekt) ja see kehtib ilma eranditeta (absolutistlik aspekt).

Mõned paarid sobivad paremini kokku kui teised. Näiteks kui võtta absolutistlik hoiak (moraaliprintsiibid kehtivad eranditeta), on märksa lihtsam olla ühtlasi monist (absoluutseid printsiipe on üks). Seda seetõttu, et kui absolutist valiks pluralismi (absoluutseid printsiipe on mitu) tuleb tal kohe rinda pista printsiipide konflikti probleemiga. Siiski ei ole välistatud, et pluralistide seas on absolutiste: nad võivad öelda, et mitu printsiipi kehtivadki üheaegselt, isegi kui mõlemat korruga täita on võimatu. Nad leiavad, et konflikte ei saagi alati vältida, et mõnikord seisab inimese ees kaks halba valikut, mis kumbki kohustavad teda võrdselt ja et moraalne elu ongi selles mõttes traagiline.

Selles valguses peame tõlgendama ka Pojmani öeldut: „(O)bjektivistil on absolutistiga ühist nii palju, et ka tema arusaamade kohaselt on moraaliprintsiipidel universaalne ja objektiivne kehtivus, kuid ta eitab, et moraalinormid on eranditeta.“ (Pojman 2005: 84) Nii saab see olla üksnes juhul, kui nimetatud objektivist valib oma kompleksesse moraalifilosoofiasse tõepoolest ka mitteabsolutismi. See tähendab, et lisaks objektivismi valimisele ülal toodud 2. küsimuse vastuseks, valib ta 3. küsimuse puhul mitteabsolutismi. Ent ta ei pea seda tegema. Objektivism sobib absolutismiga suurepäraselt ja tavaliselt nad ongi paaris. See tähendab, et võib leida objektiviste, kes tunnistavad moraalinormide eranditeta kehtivust.

Pojmani peamine sõnum 2. ja 3. peatükis ongi tegelikult see, milliseid kombinatsioone kokkusobivateks peetakse. Inimestele tundub Pojmani sõnul sageli, et objektivism peab käima paaris nii monismi kui absolutismiga. Kui need inimesed nüüd leiavad, et monism ja absolutism ei ole õiged, siis kiputakse vett peale tõmbama ka objektivismile. Lõppkokkuvõttes maandutakse tavaliselt relativismis (konventsionaalses või subjektiivses). Pojman tahab öelda, et absolutismi võib eitada, eitamata objektivismi. Samamoodi võib objektivist eitada monismi, s.t tunnistada pluralismi. Pluralism ise sobib aga väga hästi ka subjektiivismiga. Sellisel juhul ollakse seisukohal, et igal inimesel on vastavalt tema hinnangule mitmeid fundamentaalseid moraaliprintsiipe.

Nagu öeldud, võib käesoleva teksti algul toodud küsimustele vastates hakata kujundama omaenda moraalifilosoofilist maailmavaadet või kompleksset teooriat. Pojmani „mõõdukas objektivism“ ongi näide sellisest maailmavaatest – Pojmanile endale kõige veenvamana tunduvast. Mõõdukaks nimetab Pojman oma objektivismi just seetõttu, et tavaliselt kombineeritakse seda monismi ja absolutismiga, tema aga paneb selle kokku pluralismi ja mitteabsolutismiga. Pojmani arvates on üsna veenev, et fundamentaalseid moraaliprintsiipe on palju. Ta mõnab, et põhimõtteliselt võiks nende paljude seast mõni olla ju ka absoluutne (tuummoraal), aga kindlasti ei ole seda kõik (Pojman 2005: 93). Pojmanile paistab usutavam, et tuummoraali moodustavad printsiibid on siiski kõik mitteabsoluutsed, *prima facie* printsiibid (Pojman 2005: 96).

Kasutatud kirjandus:

Pojman, L.P. 2005: *Eetika: õiget ja väära avastamas*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus

3. ülesanne

Järgmiseks palutakse sul märkida, milline teooria millise väitega sobib. Pane tähele, et mõne väitega sobib kokku mitu teooriat! Kui vastad kõik valikud kohe õigesti, saad hindetabelisse automaatselt punkti. Kui midagi läheb valesti või jääb mõni teooria mõne väite juurest puudu, tuleb sul järgmiseks avada Ülesanne ning kirjutada sinna põhjendus, miks otsustasid valida just need ja mitte teised teooriad. Põhjendus tuleb kirjutada üksnes selles osas, kus sinu vastus erines süsteemi sisestatud vastusest. Kaasüliõpilased sinu postitust ei näe.

Teooriad, mille seast valida:

Kultuurirelativism (deskriptiivne)

konventsionalism

subjektivism (ind. relativism)

objektivism

absolutism

skeptitsism

nihilism

Väited:

1. Meil on võimalik kindlaks teha, mis on moraalselt õige või vale.
2. Meil ei ole võimalik õigeid norme kindlaks teha.
3. Moraalinormid erinevad kultuuriti.
4. Moraalinormid sõltuvad kultuurist.
5. Igaühe enda otsusest sõltub, millised teod on õiged või valed.
6. Moraalinormid saavad olla tõesed või väärad.
7. Moraalinormid kehtivad eranditeta.

Argumenteerimisest

(4. ülesande juurde)

Argumenteerimine ehk arutlemine tähendab põhjenduste esitamist mingi väite või seisukoha toetuseks. Sellist väidet või seisukohta nimetatakse argumentatsioonis järelduseks. Selle toetuseks esitatavaid teisi väiteid või põhjendusi nimetatakse eeldusteks. Argumendiks endaks ehk arutluseks nimetatakse lausete kogumit, mis sisaldab nii järeldust ja seda toetavate eelduste minimaalset hulka. Mõnikord nimetatakse argumendiks siiski ka ainult põhjendusi.

Moraaliargumendis on järelduseks soovitus, nõuanded, keelud, käsud, load jne. Tavaliselt sisaldab niisugune järeldus sõnu nagu peab, ei tohi, võib, on hea, on vale, aga ka nt omadussõnu nagu julm, ebainimlik, austusväärne jt. Niisiis on moraaliargumendis järelduseks moraalselt väärtustav ehk hinnanguline seisukoht.

Põhjenduste ehk eelduste rolli võivad täita nii teaduslikud tõendid, statistilised andmed, aga moraaliargumendis ka moraaliprintsiibid ja normid.

Tavaliselt oma moraaliseisukohti argumendi kujul ei esitata. Hindamaks, kas mõnda pakutud seisukohta õigustatuks pidada ja ettekirjutusena rakendada, tuleb hinnata selle põhjendatust. Et põhjendused selgelt välja paistaks, on otstarbekas tekstist üleliigne eemaldada ja panna väited kirja argumendi kujul (nii eeldused kui järeldus).

Argumendi hindamiseks tuleb vaadata, kas esitatud põhjendused (eeldused) on tõesed ning kas need viivad loogiliselt järelduseni?

Moraaliargument peab faktiliste eelduste kõrval sisaldama ka väärtuseeldusi, vastasel korral ei ole argument kehtiv. Ainuüksi faktidest väärtusi tuletada ei saa. Sellest, kuidas asjad on, ei järeldu, kuidas on õige. Oletame, et keegi väidab: „Prostitutsiooni on ette tulnud alati ja igal pool, seega ei ole selles midagi moraalselt taunimisväärset.“ Põhjendus esitab fakti. Järeldus aga hinnangu. Seetõttu ei ole argumentatsioon loogiliselt kehtiv oma struktuuri tõttu.

Mõne argumentatsiooni saab kummutada seetõttu, et näidatakse *faktieelduste* väärust.

Näiteks:

Keegi maksab loomakaitsjatele suuri summasid, et nad käiks tsirkusetuuri etendusi segamas. Järelikult ei põhine loomakaitsjate tegevus mitte heal tahtel, vaid omakasul.

Järeldus sõltub sellest, kas loomakaitsjatele tõepoolest makstakse või ei maksta. Kui ei maksta, siis on järeldus tühine.

Mõnel puhul ei olda nõus *väärtustava* eeldusega.

Näiteks:

Oma keha müüa ei tohi. Prostitutsioon on sisuliselt oma keha müümine ja seetõttu vale.

Selles arutluse puhul võidakse nõustuda asjaoluga, et prostitutsioon tähendab oma keha müümist, kuid vaielda vastu väärtuseeldusele, et see on vale. Näiteks võidakse öelda, et mõnel teisel otstarbel kui seksuaalteenuste osutamiseks on oma keha müümine õige ja kiiduväärne.

Nagu eelmistest peatükkidest nägime, ei ole selge, kas normatiivsed väited saavad üldse olla tõesed ja kui saavad, siis kuidas me seda tõestame? Niivõrd, kui ollakse võimelised leidma ühiseid väärtusi, saavad moraaliargumendid olla ka rohkem või vähem veenvad. Juhul kui arutluse osapooled ei ole ühe või teise väärtuseeldusega nõus, tuleb neid väärtuseeldusi omakorda põhjendada. Ent lõpuks jõutakse ikkagi mõne selliseni, millest kaugemale minna ei saa. Mõni seisukohavõtt sisaldabki mitmeid argumente, kus enne lõppjäreldotseni jõudmist tõestatakse ka vahejäreldotsusi, mis seejärel võetakse järgmise argumenti eelduseks.

Mõnikord selgub, et mõned järeldotsuse kinnitamiseks vajalikud eeldused on välja ütlemata. Neid nimetatakse *varjatud eeldusteks*. Mõnel puhul on tegemist taustateadmiste või uskumustega, mille kohta arvatakse, et kõik nuginii teavad seda. Ei ole otstarbekas alustada arutlus n-ö nullist. Mõnikord lihtsalt ei märgata, et seda eeldust ning selle tõesust on vaja näidata, sest see on niivõrd harjumuspärane. Kuid mõnikord selgub, et kõik ei ole selles osas sugugi ühel meelel, kuid sellest sõltub järeldotsuse paikapidavus. Niisiis on oluline arutlustest ka varjatud eeldused üles leida. Tuleb jälgida, kas argumenteerija on eeldanud midagi, mis ei ole tõene, isegi kui ta ei ole seda väitnud. Ka varjatud eeldus võib olla nii faktiline kui ka väärtustav.

Näide:

Kui tulevastel vanematel lubatakse valida sündivate laste sugu, kaasneks sellega tõsised sotsiaalsed tagajärjed. Kasvaks meeste arv, kes ei leia oma partnerit. Lisaks sellele kasvaks ka kuritegevus, sest enamus kurjategijaist on just mehed.⁷

Siin on varjatult eeldatud, et juhul kui tulevased vanemad valiks laste sugu, siis eelistaksid nad poeglapsi.

⁷ Näide pärineb raamatust Thomson, A. 1999. *Critical Reasoning in Ethics: A Practical Introduction*. London and New York: Routledge. Lk 20

4. ülesanne

(6-liikmelistes rühmades)

Vaata Jaak Kilmi ja Andres Maimiku poolt tehtud loomatsirkuste ja loomaõiguslaste vastasseisust rääkivat filmi sarjast „Eesti lood“ (URL: <<http://etv.err.ee/arhiiv.php?id=114422>>).

Seejärel loe Eesti Loomakaitse Seltsi üleskutset loomatsirkuste keelustamise kohta. (URL: <http://www.loomakaitse.ee/?q=wildanimals_in_circuses>)

Kirjuta foorumisse:

1. Mis on üleskutse puhul põhijäreldus ja millised on vahejäreldused?
2. Millised on põhjendused (eeldused)? Millised neist on väärtuseeldused ja millised faktilised?
3. Milliseid moraalselt laetud mõisteid kasutatakse?
4. Millised on varjatud eeldused?
5. Anna hinnang: kas eeldused (sõnastatud ja varjatud) on korrektsed? Kas järeldus tuleneb eeldustest?
6. Too selle analüüsi põhjal välja võimalikud vastulaused.
7. Esita oma seisukoht loomatsirkuste lubatavuse küsimuses.
8. Vaata üle rühmakaaslaste seisukohad ning hinda nende argumente. Esita oma hinnang vähemalt ühe rühmakaaslase arvamuse kohta foorumis. Seejuures arvesta I teema all toodud hea arutluse juhtnööre.

5. ülesanne

(6-liikmelistes rühmades)

Loe läbi neerudoonorlust puudutav lugu:

Should professor give a kidney?

Jenna Johnson, 23.12.2010, URL: <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/12/23/AR2010122301922.html?sid=ST2010122305588>>

Kirjuta foorumisse:

1. Kas professori kavatsus ja plaan hakata neerudoonoriks on egoistlik või altruistlik? Miks just see ja mitte teine? Kui tegemist on egoismiga, siis kas iseloomustaksid professori valikut pigem psühholoogilise või eetilise egoismina?

2. Kas õpilaste seisukoht - inimestel on iseendi ees moraalne kohustus, mida tuleks arvestada, enne kui hakatakse oma kehast tükikesi ära andma - on õigustatud? Kui jah, siis mida see näitab egoismi kohta?
3. Kuidas määratleksid (defineeriksid) omahuvi mõiste? Kas selle alla võiks mahutada ka mingeid teiste aitamise vorme? Mismoodi sel juhul määratled egoismi?
4. Kas maailm oleks parem koht kui kõik oleksid vaid tingimusteta egoistid või siis kui kõik oleksid tingimusteta altruistid? Illustreeri oma seisukohta kõnealuse loo najal!
5. Vaata üle rühmakaaslaste seisukohad ning hinda nende argumente. Esita oma hinnang vähemalt ühe rühmakaaslase arvamuse kohta foorumis. Seejuures arvesta I teema all toodud hea arutluse juhtnööre.

6. ülesanne

(6-liikmelistes rühmades)

Tutvu Indias Narmada jõe ehitatava Sardar Sarovari tammiga seotud vaidlustega. Internetis leidub selle kohta ohtralt materjali. Olgu siinkohal toodud paar linki, millest võid alustada. Esimene link on pärit lehelt, millel kutsutakse üles tammiehitamist toetama.

Need For Sardar Sarovar Project. URL: <http://www.supportnarmadadam.org/sardar-sarovar-valley-project-gujarat.htm>

Järgmised kaks linki pärinevad tammi vastaste kodulehelt.

A Brief Introduction to the Narmada Issue. URL: <http://www.narmada.org/introduction.html>

Unparalleled Genocide. URL: <http://www.narmada.org/sardar-sarovar/genocide.html>

Kirjuta foorumisse:

1. Selgita tammiehitamise näidet kasutades, mismoodi põhjendaks oma tegutsemisvalikuid konsekventsialist ja mismoodi deontoloogilise teooria pooldaja?
2. Too nii tammi pooldajate kui ka vastaste argumentidest välja mõned fraasid, mis näitavad, et tegemist on utilitaristliku või mitteutilitaristliku argumentatsiooniga.
3. Analüüsi, millist kasu ja kahju täpsemalt tuleb tammi ehitamise küsimuses arvestada. Kuidas see kasu või kahju eri huvigruppide vahel jaotub?

4. Too tammiehitamise loo najal välja vähemalt kolm probleemi, mis utilitarismi rakendamisel tekivad (abiks Pojmani õpik ja slaidid) ja sõnasta igaühe kohta näide.
5. Kuidas utilitarist tõstatatud probleemidele vastaks?
6. Nüüd esita oma isiklik seisukoht.
7. Lõpetuseks vaata üle rühmakaaslaste seisukohad ning hinda nende argumente. Esita oma hinnang vähemalt ühe rühmakaaslase arvamuse kohta foorumis. Seejuures arvesta I teema all toodud hea arutluse juhtnööre.

7. ülesanne

(6-liikmelistes rühmades)

Tutvu asendusemaduse seadustamist puudutavate artiklitega:

Alo Lõhmus: Asendusemaduse keeld võib kaduda. URL: < <http://www.postimees.ee/124739/asendusemaduse-keeld-voib-kaduda/>>

Arvo Tikk: Eelarvamuste köidikuis asendusemadus URL: < <http://arvamus.postimees.ee/132127/arvo-tikk-eelarvamuste-koidikuis-asendus-emadus/>>

Õiguskantsler Indrek Teder: keelatud asendusemadus riivab õigusi URL: < <http://www.ohuleht.ee/345601>>

Sotsiaalminister Hanno Pevkur: asendusemaduse võiks seadustada URL: < <http://www.postimees.ee/157591/pevkur-asendusemaduse-voiks-seadustada/>>

Merje Meerits: seisukoht asendusemaduse kohta URL: < <http://www.eetika.ee/444315>>

12-kordne asendusema: „I enjoy being surrogate mother.“ URL: < <http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/7851838.stm>>

Kirjuta foorumisse:

1. Selgita, miks peetakse asendusemaduse lubamist moraalselt problemaatiliseks? (NB! Seosta Kanti eetikaga!)
2. Analüüsi asendusemaduse temaatikat Kanti kategoorilise imperatiivi erinevate vormelite valguses.
3. Kui oleksid seadusandja, siis millised tingimused sa asendusemadust puudutavasse seadusse täpsemalt kirjutaksid ja miks?
4. Meenutuseks mõtle ja pane kirja, milliseid argumente esitataks antud küsimuses utilitarismist ja loomuseaduse teooriast lähtuvalt?
5. Nüüd esita oma isiklik seisukoht.

6. Lõpetuseks vaata üle rühmakaaslaste seisukohad ning hinda nende argumente. Esita oma hinnang vähemalt ühe rühmakaaslase arvamuse kohta foorumis. Seejuures arvesta I teema all toodud hea arutluse juhtnööre.

8. ülesanne

(6-liikmelistes rühmades)

Loe esmalt läbi vooruseetika rakendamisest kõnelev artikkel:

Küllli Keerus "Vooruseetiline lähenemine", kogumikus A.Oja (koost) 2003: Keskkonnaeetikast säästva ühiskonna eetikani, lk 50-56.

Seejärel tutvu loomkatsete temaatikaga. Teaduseksperimentide käigus lahatakse või opereeritakse mõnikord elusaid loomi (ingl. k *vivisection*), et oleks võimalik näha, kuidas organism funktsioneerib. Soovitavalt on loom tuimastatud, kuid mõnede katsete iseloomu tõttu mitte. Mõnikord loom pärast protseduuri hukatakse (nt et võtta edasisi proove või siis seetõttu, et protseduuri käigus kahjustatud loomast uuesti n-ö elulooma tegemine on liiga kulukas), mõnikord aga on vaja jälgida, mis toimub eluskudedega protseduuri järel või on looma võimalik kasutada veel järgmisteski eksperimentides. Looma ellujätmine tähendab talle enamasti kannatusi (sageli enam kui haavavalu).

Raamatust „The Human Use of Animals” (Beauchamp, T.L [et al.] Oxford University Press, 2008, lk 263-272) leiad loo "*Should Frog Dissection Continue?*", mis käsitleb kitsamalt loomade õppeotstarbelist (elus)lahkamist. Esmalt mõtle veidi, kuidas sa ise vastaks küsimusele, kas konnade lahkamine peaks jätkuma? Seejärel aga kujutle, et oled vooruseetik ja vasta all toodud küsimustele. Vastamisel võid väljendada vooruseetiku positsiooni erinevate situatsioonide peal (nt teaduslaboris või koolis; surnud või hukatud loomade lahkamine või eluslahkamine), kuid väljenda end nii, et lugeja saaks aru, millist juhtumit sa parajasti silmas pead. Samuti peab lugeja aru saama, millist inimest iseloomustad (nt kas teadlast, õpetajat, koolilast, inimest üldiselt).

Kirjuta foorumisse:

1. Milline on sinu hinnang nende inimeste iseloomujoonte kohta, kes selliseid protseduure läbi viivad? Nimeta konkreetseid voorusi ja/või pahesid.
2. Kas loomade lahkamine võib avaldada mõju noorte edasisele moraalsele kujunemisele? Millist mõju?
3. Millised iseloomomadused oleks inimesele üldiselt soovitavad ja miks?
4. Olles analüüsinud küsimust vooruseetiku seisukohalt, mõtle nüüd järele, kas -- ja kui, siis mil määral ja millistes aspektides -- langeb vooruseetiku positsioon kokku

sinu enda esialgse intuiitse seisukohaga antud küsimuses. Kas vooruseetiku seisukohas jääb sinu arvates midagi vajaka ja kui, siis mida?

5. Esita oma isiklik seisukoht.
6. Lõpetuseks vaata üle rühmakaaslaste seisukohad ning hinda nende argumente. Esita oma hinnang vähemalt ühe rühmakaaslase arvamusel kohta foorumis. Seejuures arvesta I teema all toodud hea arutluse juhtnööre.

VOORUSEETILINE LÄHENEMINE

A.Oja (koost) 2003: Keskkonnaeetikast säästva ühiskonna eetikani, lk 50-56.

<http://www.seit.ee/projects/1-82.pdf>

KÜLLI KEERUS

Oletagem, et mingi katastroofi tagajärjel on maailma järele jäänud ainult üks, viimane inimene. Tema võimuses oleks enne oma surma hävitada kogu veel järele jäänud loodus – loomad (valutult), taimed, kogu Maad kattev elustik. Kas viimasele inimesele võiks sellist lõbu lubada? Tundub, et ei. Sellise mõtteeksperimentiga esines Richard Routley (hilisema nimega Sylvan) 1973. aastal Filosoofia 15. maailmakongressil (Sylvan 1993, 16). See sai tuntuks kui "viimase inimese argument". Mitmed teisedki keskkonnaeetikud on samast küsimusest lähtunud ja seda edasi arendanud (Waller 1998). Selle argumentiga seadis Routley kahtluse alla valitseva inimkeskse eetika. Ent kui ühtegi inimest ei saa praegu ega ka tulevikus oma viimse teoga enam kahjustada, mis peaks siis takistama sellise teo sooritamist? "Viimase inimese argument" on tekitanud keskkonnaeetikutes suurt kimbatust ja ärgitanud neid otsima ja proovima mitmesuguseid lahendusvõimalusi. Thomas E. Hill juunior arutleb, et me tahame aru saada, mis peitub meie moraalse ebakindluse taga metsade ja muu looduse hävitamise suhtes, isegi kui juttu ei ole looduse kui inimestele ja loomadele vajaliku ressursi kaost (Hill 1983, 215).

Üks tavalisemaid võtteid selle ebakindluse tagamaade jälile saada, on katse laiendada moraalse hoole subjektide ringi (on mõeldud neid olendeid, kelle suhtes me peaksime moraalselt käituma). Moraali kuldreegel on: ära tee teistele seda, mida sa ei taha, et sulle tehtaks! Kes on aga need teised – peale inimeste? On selge, et kellelegi ei tohi haiget teha. Kuna loomad ilmselgelt väldivad valu, siis laiendatakse haiget tegemise keeldu esmalt neile.*

Me ei taha ka seda, et meie õigusi rikutaks; et meil takistataks ellu viia oma õigustatud huve või soove. Samas paistab, et ka loomadel on oma huvid: nad ei taha haiget saada, nad tahavad vabalt ringi joosta jne. Nad peavad saama hästi elada – nii nagu neile kohane. Kuid ka taime jaoks on olemas hea elu. Kui taim koltub, siis on aru saada, et tal on näiteks vett vajaka. Et taim saaks kasvada, vajab ta vett ja valgust. Tundub, nagu oleks taimedelgi oma huvid.

Niisuguste tähelepanekute alusel on Holmes Rolston III oma paljudes artiklites arendanud ideed, et seesmine väärtus on kõigil spontaansetel ennastsäilitavatel süsteemidel. Mitte ainult organismid (näiteks oma olemasoluks päikesevalgust koguv taim) ei ole sellised aksioloogilised ehk väärtustavad süsteemid, vaid ka terved liigid, ökosüsteemid ja planeet Maa. Ei ole mingit põhjust, miks sellised aksioloogilised süsteemid ei peaks olema moraalselt tähtsad, ütleb Rolston. Tema arvates tuleb tunnistada kohustusi igasuguste väärtusvõimeliste üksuste vastu (Rolston 1991, 70–71; 1994, 17–28). Kui lähtuda õiguste ja huvide eetikast, siis ei jäägi muud üle, kui oletada, et vastumeelsus taimede hävitamise pärast on tingitud sellest, et me siiski ähmaselt adume, justkui oleks neilgi mingeid huve (Hill 1983, 213). Nõnda laiendataksegi eetilises mõttes kogukonda ja kaasatakse sinna bioloogiliselt üha lihtsakoelisemaid organisme.

*Seda keskkonnaeetika seisukohta, mille järgi on moraalne väärtus kõigil tundlikel olenditel, nimetatakse patotsentrismiks.

Ent selle asemel, et harjuda veidra kujutlusega taimede või ökosüsteemide huvidest (või vastupidi, tõlgendada ka inimesi ja nende huve pelgalt analoogse aksioloogilise süsteemina), võiks loobuda laiendamisest ja proovida minna teist rada. Pealegi tekitab see laiendamine olulisi praktilisi raskusi – me võime pidada mõne sääse või näiteks mõne bakteri elu nii väärtuslikuks kui tahes, ometi ei saa me neid sageli säästa. Oletagem, et ristmikul liipab haige tiivaga lind, näiteks tuvi. Autojuht on valmis temast mööda manööverdama (ehk isegi pärast ristmiku ületamist peatuma, et lind ohtlikust paigast vähemalt eemale tõsta), kuid vahetult enne manöövri algust tormab ootamatult teele laps. Ainus võimalus lapsele otsasõitu vältida, on pöörata rattad tuvi suunas – pidurdada enam ei jõua. See on traagiline, ent kui puudub võimalus säästa nii last kui lindu, siis ei vaidleks vist keegi vastu, et autojuht käitus last eelistades õigesti. Võib küll leiduda äärmuslike vaadetega isikuid, kes leiavad, et inimesi on maailmas niigi liiga palju, seega oleks parem säästa tuvi. Eetikateooriad ei saa aga minna suurde vastuollu tavaarusaamadega moraalist. Inimesed on meile siiski lähedasemad ja me hoolime neist tavaliselt rohkem. Eetikateooriad peavad andma lahendusi ka niisuguste traagiliste olukordade jaoks. Erinevad seesmise väärtuse teooriad ei pööra sellistele lahendustele üldiselt tähelepanu (vt ka Waller 1998).

Vooruseetika on eetika vool, millel paistab olevat lootust pakkuda tuge praktilistele ja igapäevastele lahendustele ka keskkonnavallas. Vooruseetika juured viivad juba antiikaega, kuid viimastel sajanditel ei ole see teooria tähelepanu pälvinud. Alles viimasel kolmekümnel aastal on vooruseetikat taas juba tänapäevastes seostes arendama hakatud (Hursthouse 2000, 146).

Paaril viimasel sajandil domineerinud teooriad on deontoloogia ja konsekventsialism (peamiselt utilitarism), mis keskenduvad küsimustele sellest, millised teod on head või õiged. Deontoloogiliste teooriate järgi tuleb toimida vastavalt kindlaksmääratud kohustustele, konsekventsialistlike teooriate järgi tuleb aga lähtuda sellest, kas kõnealune tegu toob häid või halbu tagajärgi. Erinevalt neist teooriatest on vooruseetika küsimuseks, millised inimesed on head ja milline on hea elu. Seega keskendutakse vooruseetikas rohkem tegijatele ning tegevuse pikaajalistele aspektidele, vähem aga üksikutele tegudele (Frasz 1993, 260).

Moraalikommuniteedi laiendamise ja teatud tüüpi seesmise väärtuse teooriad tuginevad just deontoloogilisele ehk kohuse-eetikale ja utilitaristlikule eetikale. Üks keelab rikkuda elusorganismide puutumatus, teine keskendub huvide rahuldamise maksimeerimisele ning püüdleb parimaid võimalikke tagajärgi, hoolimata mõnikord ka vahendeist. Mõlema teooria järgi on moraal universaalne – see tähendab, et kõiki tuleb kohelda võrdselt. Ei loe see, kas haigeks on jäänud sõber või vaenlane, ravitsemisel ei ole põhjust kumbagi eelistada. Utilitaristliku eetika kohaselt tuleb püüda pigem väikest viisi abistada võimalikult paljusid, selle asemel, et keskendada jõupingutused ühele abivajajale.*

Vooruseetika küsimuseks ei ole aga "mida peaks tegema?", vaid "missugune peaks inimene olema?". Kui näiteks keskkonnaeetika sagedaseks küsimuseks on olnud:

*Siinsed moraaliteooriate kirjeldused on väga üldistatud, jättes suure hulga elemente esile toomata. Nii utilitarism kui kohuse-eetika võtavad mõnikord koguni vorme, mille juures neid on raske üksteisest ja ka vooruseetikast eristada.

“miks on vale loodust hävitada?” või “millisel osal loodusest on seesmine väärtus?”, siis vooruseetiliselt lähenedes on küsimuseks “mis inimene see on, kes tahtlikult loodust hävitab?” või “millised omadused peaksid inimesel olema, et ta suhtuks loodusesse sobivalt (eetiliselt)?” (Hill 1983, 211; Frasz 1993, 259–260).

Iseloomustamaks küsimuse asetuse muutust vooruseetikas, toob Thomas E. Hill näite mehest, kes on alandliku võltspühendumusega oodanud oma vanaema pärandust ning pärast vanaema surma läheb ja sülitab salaja tema hauale. Tõenäoliselt ei ole hauale sülitamisel iseenesest mingeid kahjulikke tagajärgi, ka ei riku see kellegi õigusi. Ent pole vaja keskenduda küsimusele, kas ja mispärast see tegu oli ebamoraalne, näiteks kas see kahjustas kellegi huve, tegi see kellelegi haiget või oli see keelatud mõne seadusega. Peaksime hoopis mõtlema, mida arvata niisugusest inimesest, kellel on kombeks nii käituda (Hill 1983, 215). Samamoodi ei ole vaja keskenduda küsimusele, miks on vale loodust hävitada, kas see kahjustab kedagi või kas meil on kohustus hoida seesmist väärtust omavaid entiteete. Me pöörame aga tähelepanu küsimusele, missuguse hinnangu anname sellisele inimesele, kes on valmis loodust hävitama (Hill 1983; Frasz 1993).

Vaatame uuesti viimase inimese argumenti. Nii nagu ei peaks kellelegi minema korda see, kas keegi sülitab oma vanaema hauale, ei ole meil justkui põhjust hoolida ökosüsteemi säilimisest, kui ei ole enam kedagi, kes selle säilimise vastu otseselt huvi võiks tunda või kellele see kasuks võiks olla. Kuid ometi ei taha me hävitamist lubada. Ilmselt peame selliseks hävitustööks võimelist inimest kalgiks, hoolimatuks, ignorantseks, mitte aga sõbralikuks, lahkeks, heasoovlikuks, toetavaks, vastutustundlikuks jne.

Loetlesin pahesid ja voorusi. Mõisted ‘voorus’ ja ‘pahe’ kõlavad küll pisut vanamoeliselt, kuid siinkohal tuleks neid võtta eetika oskusmõistetena. Voorus on eelkõige hea omadus või iseloomujoon, näiteks sõbralikkus, aga ka tarkus. Mille järgi otsustatakse, et mingi iseloomujoon on voorus, ja kes seda otsustab? Tüüpiliseks vastuseks juba Aristotelesest peale on, et voorused on sellised iseloomuomadused, mida inimene vajab, et elada hästi, täisväärtuslikku inimelu (Hursthouse 2000, 154). Rääkides inimese suhtest keskkonnaga, tuuakse sageli esile selliseid voorusi nagu mõõdukus, avatus, uudishimu, koostöö, empaatia jne.

Kuidas aitavad voorused saavutada paremat suhtumist keskkonda? Voorusi võib tõlgitseda kui inimese moraalseid hoiakuid, mis aitavad inimesel toimida hästi isegi siis, kui ta oma otsuseid ratsionaalsesse keelde panna ei suuda. Reegli järgi käitumine eeldab, et reegel on juba olemas. Meil on olemas hulk toimivaid reegleid, ent ikka võib elus juhtuda, et olukord on nii komplitseeritud, et erinevad reeglid sobivad ühele ja samale olukorrale, sõltuvalt sellest, millisest aspektist olukorda vaadelda. Need erinevad reeglid ei pruugi aga sobida ühekorraga rakendamiseks, sest võivad omavahel koguni põrkuda. Võib ka juhtuda, et konkreetse olukorra jaoks ei ole reegleid veel üldse välja mõeldud, ka ei ole teada meie käitumise mõjud. Ent tegutseda tuleb. Sel juhul peab toimija ise suutma leida õige ja hea lahenduse. G. B. Frasz ütleb, et keskkonnaalase teadlikkuse üks põhipunkte ongi, et tegudel võib olla kaugeleulatuvaid tagajärgi, mida ei pruugita teada tegutsemise ajal. See, kes juba tänu oma iseloomujoontele ja hoiakutele harjumuslikult arvestab pikaajaliste mõjudega, teeb suure tõenäosusega keskkonnaalasel sobivamaid otsuseid (Frasz 1993, 260). Vooruseetika järgi on hea inimene see, kes ei tee oma otsuseid uisapäisa, vaid kaalutleb need põhjalikult läbi, on vastutustundlik ja hooliv, tehes kõik

endast oleneva, et toimida targalt ja nii, et keegi ega miski ei saaks liialt kannatada.

Vooruseetikale omaselt ei ole reeglid ja käitumisjuhised muutumatud ega ranged. Käskude-keeldude eetika ja kindla eesmärgi saavutamisele suunatud universalistliku eetika järgi võidakse mööda vaadata konkreetses olukorda puudutavatest üksikasjadest ja sellest, milline mõju neil üksikasjadel on. Reegleid saab rakendada standardolukordadele. Ent situatsioonid ei ole standardsed ning mõne olulise asjaolu surumine standardreeglistikku võib olla suisa kurjast. Rosalind Hursthouse (2000) uurib näiteks, kas lubaduste täitmise nõue on ikka alati tähtis või võib sellest vahel ka mööda vaadata. On tõsi, et oma lubaduste murdmine ei ole sugugi ilus teguviis ning ei ole omane teistest hoolivale inimesele. Hursthouse analüüsib juhtumit, kus oma onu juurde sünnipäevapeole ruttava mehe teele jääb vigastatud koer. Hooliv ja kaastundlik inimene peatub ja aitab looma, hoolimata sellest, et peolejõudmine viibib või ei jõua ta sinna seekord üldse. Me mõistame, et antud juhul ei ole ebaõiglane ega ebaaus jätta peole minemata, kuna minematajätmise põhjuseks on vigastatu abistamine. Samas ei saa aga väita, et kannatuste vähendamine oleks alati tähtsam kui lubaduse pidamine. Olenevalt olukorrast võib kehtida ka vastupidine tähtsuse määr, sest ka lubaduse murdmine võib põhjustada kannatusi. Ei ole võimalik kehtestada reeglit, mille järgi kirjeldatud olukorras peab alati domineerima üks või teine hoiak. Kõik sõltub konkreetsest olukorrast ning selle kirjeldusest – üksikasjadel on suur roll (Hursthouse* 2000, 148–149).

Hursthouse toob esile veel ühe arutluse. Kas on õige hoida oma suurt koera kitsas toas? Vooruseetika järgi võiks öelda, et see on julm, igatahes isekas ja vastutustundetu. Oletagem aga, et nii toimiv inimene on siiski kaastundlik, isetu ja vastutustundlik inimene, tal lihtsalt ei ole mingit muud võimalust. Ent võib-olla peaks ta siis koerale uue kodu otsima, kui tal ei ole võimalik temaga piisavalt jalutamas käia? Aga kui tegemist on tema hiljuti surnud ema koeraga, kellele ta on sellest ajast peale kõikjalt uut kodu otsinud, kuid ei ole seni leidnud? Kui antud juhtumi puhul on tegemist tõesti just niisuguse olukorraga, siis ei ole koera sellistes tingimustes hoidmises vooruseetika kohaselt midagi taunimisväärset (Hursthouse 2000, 153).

Vooruseetikas on tähtis roll ka motiividel ja heal tahtel. Inimene ja tema teod võivad olla head või halvad, olenevalt sellest, kas neid tegusid on ajendanud head või halvad motiivid. Kui kõnealust koera kitsas korteris hoidev inimene tunneb sadistlikku mõnu koera üle kontrolli omamisest, siis ei saa olla tegemist hea inimesega, isegi kui tal tõepoolest puuduvad võimalused koerale paremat kodu leida.

Kindlate reeglite puudumisel ei saagi nõuda vooruslikult inimeselt muud, kui head tahet kaalutleda asjaolusid hoolikalt, ausalt ja südametunnistusega, püüdes veenduda, et käsitletud on kõiki asjaolusid, mis antud juhul on olulised. Arukas käitumine sõltub mingil määral ka meid ümbritsevate ja meid mõjutavate inimeste tarkusest. Hursthouse toob näite**, kus inimene esialgse kaalutluse tulemusel hindab kehtiva sotsiaalse korra antud oludes kõige õiglasemaks. Kui aga keegi teine pöörab tema tähelepanu mõnele selle korra negatiivsele aspektile, siis võib ta oma esialgset hinnangut muuta. Me ei ole alati nii targad, et suudaksime näha olukorra kõiki külgi.

*Näide ise pärinevat M. Midgley sulest.

**Taas M. Midgley viidates.54 Keskkonnaeetika tahkudest

On väga hea, kui keegi aitab meil olukorras selgust saada. Inimesed teevad mõnikord vigu, ehkki nad on ausameelsed. Mõned vead on aga kompleksed ja neist on raskem jagu saada, pealegi kuuluvad need vältimatult elu juurde (Hursthouse 2000, 156–157).

Vooruseetika peamiseks probleemiks on peetud käitumisstandardite puudumist või nende muutlikkust. Leitakse, et vooruseetika mõisted on liiga hägused. Kes otsustab, milline käitumine on kaastundlik, milline kalk? Hursthouse ja teisedki vooruseetikud leiavad, et selle üle saab otsustada inimene, kes on moraalselt või praktiliselt tark* ja elukogenud** (Hursthouse 2000, 155). 'Julm' ja 'kalk' võivad olla küll hägused mõisted, kuid seda väheütlevamad on mõisted 'õige', 'vale' või 'õigustatav', mida kasutavad teised moraaliteooriad.

Vooruseetika üks iseloomulikke jooni ongi, et kui ei teata, kuidas mingis olukorras käituda, siis tuleks vaadata, kuidas käitub mõni moraalselt arukas inimene, kes võiks olla meile eeskujuks. Peaksime käituma nii, nagu on iseloomulik vooruslikule inimesele sarnases olukorras (Hursthouse 2000, 148).

Vooruseetika ei ole universaalne – kõigile samamoodi kehtiv. Tähtsal kohal on emotsioonid. Me ei pea hoolivaks inimest, kes teeb nii mõndagi mõne vaese riigi laste nälgihäda leevendamiseks, ent tema enda lapsed kipuvad pigem tänavale. Ehkki kodus saab süüa, jääb seal väheks kodusest soojusest. Inimene, kes utilitaristlikult kalkuleerib ja püüab suurendada võimalikult paljude heaolu, ent teeb vähe omaenda väikese lähedasteringi heaks, on kalgilt arvestav, mitte aga hooliv (vt ka Hursthouse 2000, 149). Hursthouse'i sõnul eeldab vooruseetika teatavale käitumisele lisaks ka võimet teatud viisil tunda. Näiteks teiste inimeste üle rõõmu tunda, neile kaasa tunda vms. Hursthouse võtab kokku: olla vooruslik inimene ei tähenda üksnes teatud asjade tegemist, vaid nende tegemist teatud põhjustel ja motiividel, see tähendab teatud kombel tundmist (Hursthouse 2000, 151).

Thomas E. Hill juunior (1983) on välja pakkunud, et kohase keskkonnasuhte alusvooruseks on tagasihoidlikkus (humility). Hilli pakutut analüüsid on G. B. Frasz (1993) leidnud, et niisugust voorust oleks sobilik nimetada pigem avatuseks. Uhke inimene ei näe väljapoole iseennast, ta on suletud. Väär, liialdatud tagasihoidlikkus viib aga inimese rolli alahindamisele. Niisugused inimesed loodavad moraalseid kaalutlusi laiendada "võrdselt" kõigile olenditele. Nõnda võidakse leida, et inimesi ongi liiga palju, et kasvu piirid on ületatud ja seetõttu ei ole selles midagi taunitavat, kui inimesi siin-seal hukkub (nt sõjad, epideemiad jne). Niisugust suhtumist võiks nimetada juba ka misantroopiaks – inimvihkamiseks. Avatus on keskkonda arvestav voorus, mis loob teadlikkust iseendast kui looduse osast, kui ühest teiste seas, kuid seejuures ei tohi kaotada individuaalsustunnet ja eneseaktsepteerimist (Frasz 1993, 272–274). Siin kajastub antiikne kesktee põhimõte – voorus peitub kahe äärmuse vahel. Avatuses ilmneb olulise joonena nii teiste kui enese aktsepteerimise võime. Frasz (1993) ütleb, et aktsepteerimisvõime puudumisel on paljudel inimestel moonutatud arusaam loodusest, ehkki nad väidavad end seda austavat ja armastavat. Nad on sentimentaalsed, keelduvad tunnistamast surma loomulikkust, ei salli kiskjaid ega muud, mis neile tundub ebameeldiv.

*Originaalis: " ... people with moral or practical wisdom ..."

**Vrd nt Kohlbergi tuntud skaalaga, milles kirjeldatakse inimeste moraalset arengut erinevate etappidena. 55 Inimese ja looduse suhe eri vaatenurkadest

Mõõdukus aga tähendab, et tuleb aru saada, mis on looduses loomulik, mis loodus iseeneses on. See eeldab jällegi tarkust (Frasz 1993, 271).

Vooruseetika on seotud maailma holistliku tajumisviisiga. Holistliku mõtteviisi kohaselt on inimene looduse osa ning väärtus on just nimelt sellel tervikul – loodusel koos inimesega. Angelika Krebs (1999, 70) kirjutab: "Inimene ei vastandu loodusele, vaid on osa sellest. Inimese jaoks ei ole head elu, kui selle eest peab maksma terve süsteemi hüvede hinnaga. Et kindlustada omaenda hüvesid, peame hoolitsema terviku hüvede eest." Ka inimest ennast ei saa selles tervikus tagaplaanile suruda. Keskkonnaeetika on oma tekkel saanud tõuke siiski antropotsentrilisest omahuvi printsiibist. Ent vastavalt vooruseetikale – kui inimene saab loodusest kasu ja tunneb sellest rõõmu, siis hakkab ta loodusest hoolima ka sellest kasust sõltumata. Hill arvab, et kui puudub austus looduse vastu, siis ei ole seda ilmselt ka inimeste vastu (Hill 1983, 224). Nõnda võtab vooruseetika omaks mõõduka holismi, mis ei sunni looduslikku tervikkust pidama tähtsamaks inimindiviididest.

Kokkuvõte. Vooruseetika tänapäevane suund on noor ja arenev. Selle rakendamine keskkonnaeetikale veelgi noorem ning väga palju küsimusi jääb praegu vastamata. Kuid on lootust, et just see teooria pakub mõõdukaid lahendusi – olles samavõrra antropotsentristlik kui holistlik, toetab see looduse iseväärtust, kuid ei unusta inimese oma.

Vooruseetika, mis keskendub eelkõige heale elule, mitte niivõrd kohustusele, paistab olevat ka parem moraalsusele motiveerija. Kui inimese peamiseks tegevusajendiks on omahuvi, siis vooruseetika kohaselt tähendabki hea elu ühtlasi vooruspärast elu, mis on kooskõlas inimese enda huvidega. Kes meist tahaks täita tüütuid kohustusi, ent kes siis ei tahaks olla parem inimene? Philip Cafaro (2001) leiab, et omahuvist lähtudes ei paista keskkonnakaitsjad enam vabaduste ja heaolu piirajatena, vaid just nimelt aitavad kaasa inimeste õnnele. Inimese laiendatud huvides ei ole ju üksnes materiaalsed mõnud, vaid siin võetakse arvesse näiteks ka meie lähedaste (esmajärjekorras laste) heaolu, vaimseid väärtusi jne (Cafaro 2001, 4).

Inimesed teevad vigu. Kuid peaasi on, et nad tahaksid ja püüaksid olla paremad – et nad püüaksid õppida seda, mis aitab kaasa õigete tegude tegemisele. Eetilise loodussuhte saavutamiseks tuleks õppida tundma looduses valitsevaid seoseid ning mitte ainult teaduslikul moel. Kujundamiseks endast head inimest, tuleks lasta loodusel endale mõjuda ka emotsionaalselt, tunda end loodusega lähedasena.

Kirjandus

- Cafaro, P. 1998. Virtue Ethics (Not Too) Simplified. 20th World Congress of Philosophy. Boston, Massachusetts. 10.–15. aug.
<http://www.bu.edu/wcp/Papers/Teth/TethCafa.htm>, (26.03.2002).
- Cafaro, P. 2001. Thoreau, Leopold, & Carson: Toward an Environmental Virtue Ethics. *Environmental Ethics*, 22 (Spring), 3–17.
- Frasz, G. B. 1993. Environmental Virtue Ethics: A New Direction for Environmental Ethics. *Environmental Ethics*, 15 (Fall), 259–274. 56
- Hill, Thomas E. 1983. Ideals of Human Excellence and Preserving Natural Environments. *Environmental Ethics*, Vol. 5 (Fall), 211–224.
- Hursthouse, R. 2000. *Ethics, Humans and Other Animals*. Routledge.
- Krebs, A. 1999. *Ethics of Nature: a map*. Berlin; New York: de Gruyter.
- Rolston III, H. 1991. Environmental Ethics: Values in and Duties to the Natural World. Gruen, Jamieson (toim), *Reflecting on Nature*, 65–84.
- Rolston III, H. 1994. Value in Nature and the Nature of Value. Attfield, Belsey (toim), *Philosophy and Natural Environment* (14–29). Cambridge University Press.
- Sylvan (Routley), R. 1993. Is there a Need for a New, an Environmental Ethic? M. E. Zimmermann (toim), *Environmental Philosophy. From Animal Rights to Radical Ecology* (12–21). Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.
- Waller, D. 1998. From Necessity to Authenticity: An Argument for Environmental Angst. 20th World Congress of Philosophy. Boston, Massachusetts. 10.–15.aug.
<http://www.bu.edu/wcp/Papers/Envi/EnviWall.htm> (29.11.2002).